

ЕКОНОМІЧНІ ІНІЦІАТИВИ ПЕРШОГО ПРЕЗИДЕНТА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

Костик Є. П.

Предметом дослідження є: економічні ініціативи першого Президента незалежної України через призму вивчення періодичних видань.

Мета наукової статті полягає у тому, щоб дослідити економічні ініціативи першого Президента незалежної України через призму вивчення періодичних видань 1991-1994 рр..

Методи дослідження. Усі компоненти дослідження базуються на основних принципах – науковості, історизму, об'єктивності, системності, розвитку, пріоритету конкретної істини, плюралізму, а також методах пізнання соціально-економічних процесів суспільного розвитку – аналізу, синтезу, проблемно-хронологічному, порівняльно-аналітичному, археографічному, контент-аналізу, ретроспективному, статистичному, системного та комплексного підходу.

Методологія проведення роботи. У процесі дослідження означеної проблематики нами були взяті за основу основні положення: історії України, економічної історії та історії економічної думки, праці вітчизняних та зарубіжних учених і практиків в означеній сфері, Фонд Президентів України (інтерв'ю, виступи Президента України Л.М. Кравчука перед вітчизняними та зарубіжними засобами масової інформації), матеріали інформаційна служба Президента України та ін.

Результати роботи. У контексті означеної проблематики ми дослідили економічні ініціативи першого Президента незалежної України через призму вивчення періодичних видань.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані у сфері вивчення проблем економічної історії та історії економічної думки, історії розвитку національного господарства, історії України.

Висновки. Отже, дослідження економічних ініціатив першого Президента незалежної України через призму вивчення періодичних видань 1991-1994 рр.. дає підстави стверджувати, що Леонід Макарівич досить чітко розумів яким має бути економічний курс молодої незалежної держави – соціально-орієнтованої ринкової економіки, яка проголошує різноманітність і рівність усіх форм власності, включаючи, приватну власність на засоби виробництва, закріплює права держави на проведення своєї власної економічної політики, створення власної бюджетної, податкової і банківської системи, грошової одиниці, ринку робочої сили, цінних паперів, а також сприяння зарубіжним інвесторам, зокрема, іноземні суб'єкти підприємництва повинні мати рівні права з вітчизняними підприємцями, включаючи права власності, реінвестиції і репатріації відповідної частки прибутку при пільговому оподаткуванні. Поряд із постійною готовністю розвивати різноманітні зв'язки із західними партнерами пріоритетними і життєво важливими для Л.М. Кравчука залишалися всі форми й напрямки економічного співробітництва з суверенними республіками.

Слід зазначити, що окреслена проблематика залишається відкритою, позаяк дослідження ініціатив першого Президента незалежної України, дасть можливість прослідкувати особливості становлення та розвитку інституту президентства, а також його вплив на державотворчі процеси, у тому числі – економічні.

Ключові слова: інститут президентства; економічні ініціативи першого Президента незалежної України; соціально-орієнтована ринкова економіка; приватна власність; економічна політика, створення бюджетна, податкова і банківська системи; грошова одиниця; ринок робочої сили та цінних паперів; сприяння зарубіжним інвестиціям; іноземні суб'єкти підприємництва; інтеграція у міжнародне співробітництво.

ECONOMIC INITIATIVES OF THE FIRST PRESIDENT OF INDEPENDENT UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE STUDY OF PERIODICALS

Kostyk Yevhenii

The subject of research is: economic initiatives of the first President of independent Ukraine through the prism of studying periodicals.

The purpose of the scientific article is to investigate the economic initiatives of the first President of independent Ukraine through the prism of studying the periodicals of 1991-1994.

Research methods. All components of the research are based on the main principles – scientificity, historicism, objectivity, systematicity, development, the priority of concrete truth, pluralism, as well as methods of learning socio-economic processes of social development – analysis, synthesis, problem-chronological, comparative-analytical, archeographical, content-analysis, retrospective, statistical, system and integrated approach.

Work methodology. In the process of researching the specified issues, we took as a basis the main provisions: the history of Ukraine, economic history and the history of economic thought, the work of domestic and foreign scientists and practitioners in the specified field, Fund of the Presidents of Ukraine (interview, speeches of the President of Ukraine L.M. Kravchuk in front of domestic and foreign mass media), materials of the information service of the President of Ukraine, etc.

Work results. In the context of the mentioned problems, we investigated economic initiatives of the first President of independent Ukraine through the prism of studying periodicals.

Field of application of results. The results of this study can be applied in the field of studying the problems of economic history and the history of economic thought, the history of the development of the national economy, and the history of Ukraine.

Conclusions. So, research of the economic initiatives of the first President of independent Ukraine through the prism of studying the periodicals of 1991-1994 gives reason to assert that Leonid Makarovych quite clearly understood what the economic course of a young independent state should be: socially oriented market economy, which proclaims the diversity and equality of all forms of ownership, including private ownership of the means of production, establishes the rights of the state to conduct its own economic policy, create its own budget, tax and banking system, monetary unit, labor market, valuable papers, as well as assistance to foreign investors, in particular, foreign business entities should have equal rights with domestic entrepreneurs, including property rights, reinvestment and repatriation of the corresponding share of profit with preferential taxation. Along with constant willingness to develop various ties with Western partners, priority and vital importance for L.M. Kravchuk remained all forms and directions of economic cooperation with sovereign republics.

It should be noted that the outlined issues remain open because of the research initiatives of the first President of independent Ukraine, will provide an opportunity to follow the peculiarities of the formation and development of the institution of the presidency, as well as its influence on state-building processes, including economic ones.

Keywords: Institute of the Presidency; economic initiatives of the first President of independent Ukraine; socially oriented market economy; private property; economic policy, creation of budget, tax and banking systems; currency; labor and securities market; promotion of foreign investments; foreign business entities; integration into international cooperation.

JEL Classification: B22, E60, F02, F15, F29, F33, F35, H11, H50, H77, M10, N10, O10.

Актуальність теми. В ХХІ ст. посада президента є майже невід'ємним атрибутом республіканської форми правління, позаяк Президент є главою держави та одним із активних суб'єктів влади. Однак, на думку А. М. Бібік, правовий статус та повноваження президента в різних країнах неоднакові [1, с. 266]. Виходячи із змісту Основного Закону України, Президент, нашої держави, займає особливе місце в системі органів державної влади і не належить до жодної із гілок влади, так як отримує свої повноваження безпосередньо від народу. Так, згідно ст. 102 Конституції України, Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [2]. Президент наділений широкими повноваженнями в різноманітних сферах, у тому числі і в економічній, глава держави має повноваженнями щодо управління економічними процесами в країні, які полягають насамперед у тому, що гарант Конституції визначає основні напрями зовнішньої і внутрішньої, а також економічної політики, впливає на розстановку кадрів і утворення управлінських структур у даній сфері [1, с. 268]. Однак, слід зауважити, що основа інституту президентства, незалежної України,

була закладена ще за часів Леоніда Макаровича Кравчука, а відтак, актуальним є питання дослідження ініціатив першого Президента незалежної України, так як це дасть можливість прослідкувати особливості становлення та розвитку інституту президентства, а також його вплив на державотворчі процеси, у тому числі – економічні.

Ступінь дослідження проблеми. У низці досліджень розкрито ряд питань присвячені даній проблематиці. Так, М. Зелінська [3] у контексті свого дослідження аналізує процес зміни інституту президентства в Україні, а А. Ю. Войчук [4] у своїй науковій розробці розкриває, заснування та становлення інституту президента в Україні. Дослідниця М. Кармазіна [5] вивчає походження та сутність феномена інституту президентства в Україні. У свою чергу В.В. Власенко та В.Р. Луценко аналізують процес зміни інституту президентства в Україні, який, пройшовши складні періоди становлення та реформації через прийняття Конституції та низки законодавчих актів, а також зміни фактичного статусу глави держави, в умовах незмінності парламентсько-президентської форми правління [6]. Незважаючи на наявність ряду наукових праць, питання дослідження ініціатив, саме, першого Президента незалежної України залишається відкритим і продовжує цікавити науковців, так як вивчаючи його це дасть можливість прослідкувати особливості становлення та розвитку інституту президентства на самому початку формування, а також його вплив на державотворчі процеси, у тому числі – економічні, а відтак вимагає більше ретельного наукового аналізу.

Метою наукової статті є дослідження економічних ініціатив першого Президента незалежної України через призму вивчення періодичних видань 1991-1994 рр.

Виклад основного матеріалу. Інститут президентства в Україні, на думку М. Зелінської, було впроваджено у зв'язку із набуттям країною статусу незалежної держави. Початком існування інституту президентства в Україні можна вважати заснування посади Президента СРСР 15 березня 1990 року третім позачерговим З'їздом народних депутатів СРСР [3, с. 68]. Зважаючи на ці та інші фактори, у липні 1991 року було засновано пост Президента Української РСР. Законом Української РСР «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень до Конституції Української РСР» від 5 липня 1991 року Конституція Української РСР 1978 року була доповнена новою главою 12 «Президент Української РСР». Президент спочатку був визнаний як найвища посадова особа і глава виконавчої влади, а у лютому 1992 року за статтею 114-1 президент став не лише главою виконавчої влади, а й главою держави. Закон встановив, що «Президент Української РСР обирається громадянами Української РСР на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні строком на п'ять років» [4, с. 55].

Перші вибори Президента Української РСР відбулися 1 грудня 1991 року – одночасно з проведенням всеукраїнського референдуму з питання про підтвердження Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. Президентом України у першому турі було обрано Голову Верховної Ради Леоніда Макаровича Кравчука [4, с. 56].

Президентура була абсолютно новим явищем для української політики, причому діяльність Президента стикалася з рішеннями неструктурованого парламенту, який був поділений на тих, хто бажав суттєвих змін в політичній системі держави, і тих, хто вважав державній устрій радянських часів більш ефективним. У цьому контексті постать глави держави не набувала особливого значення як «представника держави та інтересів народу» [3, с. 68].

Як зазначає А.Ю. Войчук, – «... Президент Української РСР наділявся широкими повноваженнями відповідно до основних сфер державної діяльності. До конституційних повноважень президента у законодавчій сфері належало право законодавчої ініціативи, підписання та оприлюднення прийнятого парламентом закону (промульгація), право вето, яке може бути подолане більшістю від конституційного складу парламенту...» [4, с. 55].

В перші роки проголошення незалежності України, було визначено стратегічний вектор розвитку нашої держави – інтеграція у міжнародне співробітництво, це, зокрема, стосувалося і економічної сфери. Так, 2 лютого 1991 р. на економічному форумі в м. Давосі, де обговорювалася проблема політичного та економічного розвитку, у контексті обговорення теми форуму «Інтеграція СРСР та його союзних республік у міжнародне співробітництво» виступив, тоді ще, Голова Верховної Ради Української РСР Леонід Макарович Кравчук, який досить слушно підмітив, що у сучасну світову історію, останнє десятиліття ХХ ст. увійде, як період завершення холодної війни, перебудови та інтенсивного формування нової інтегрованої Європи, однак розвиваються ці процеси неоднозначно і суперечливо: з одного боку – в наявності прагнення до інтеграції і створення якісно нового об'єднання європейських країн, а з другого – складні відцентрові процеси в країнах Східної Європи, у тому числі і в Україні, які серйозно хвилювали усе світове співтовариство. «Україна, – наголосив Л.М. Кравчук, – виступає за створення якісно нової консолідації суверенних країн, як повноправних членів світового і європейського співтовариства...» [7]. Леонід Макарович, у своєму виступі, також зауважив, що Україна зробила свій остаточний вибір принципово

нової економічної системи, а саме: соціально-орієнтованої ринкової економіки, яка проголошує різноманітність і рівність усіх форм власності, включаючи, приватну власність на засоби виробництва, закріплює права держави на проведення своєї власної економічної політики, створення власної бюджетної, податкової і банківської системи, грошової одиниці, ринку робочої сили, інвестицій і цінних паперів [7].

На економічному форумі в м. Давос, Леонід Макарович переконливо доводив усій світовій політичній та економічній еліті, про те, що Україна забезпечить режим найбільшого сприяння для зарубіжних інвесторів, зокрема, іноземні суб'єкти підприємництва матимуть права рівні з правами вітчизняних підприємців, включаючи права власності, реінвестиції і репатріації відповідної частки прибутку при пільговому оподаткуванні. Поряд із постійною готовністю розвивати різноманітні зв'язки із західними партнерами для України пріоритетними і життєво важливими залишаються всі форми й напрямки економічного співробітництва з нині суверенними республіками.

Давоський форум став своєрідною платформою для налагодження партнерських стосунків у різних галузях. Тогочасна преса детально висвітлювала кожну зустріч. Так, на шпальтах газети Голос України від 6 лютого 1991 р. вийшла стаття під назвою «Зустрічі Л. М. Кравчука з керівниками Швейцарської Конфедерації», де зазначалося, що дні роботи Всесвітнього економічного форуму стали для Голови Верховної Ради Української РСР Л. М. Кравчука днями по-справжньому плідних контактів. Поряд з багатьма зустрічами з представниками міжнародного бізнесу відбулись бесіди з членами уряду Швейцарії, начальником федерального департаменту економіки Ж.-П. Деламяюра, державним секретарем федерального департаменту закордонних справ К. Жакобі.

Тоді ж відбулася зустріч Л. М. Кравчука з Президентом Швейцарії Ф. Котті, який виявив великий інтерес до питань переходу України до ринкової економіки з перспективами встановлення власної фінансової системи, зокрема, введення своєї грошової одиниці, роздержавлення власності та її приватизації, він також цікавився можливостями ефективного економічного співробітництва між Україною та Швейцарією. Під час цієї зустрічі Л. М. Кравчук наголосив, що Україна обрала шлях державного суверенітету і не зверне з нього, бо це є воля українського народу, який виступає за економічне співробітництво між країнами на засадах справедливості і еквівалентного обміну продукцією. Л. М. Кравчук запросив Президента Швейцарії та керівника федерального департаменту економіки цієї країни відвідати Україну [8].

З Президентом Болгарії Желю Желевим та Л. М. Кравчуком, були обговорені питання інтенсифікації двостороннього економічного співробітництва та досягнуто домовленості, щодо укладання довгострокової торговельно-економічної угоди між двома країнами. Значну увагу керівники України і Болгарії приділили проблемам розвитку взаємовідносин країн Чорноморського регіону.

Також, на Всесвітньому економічному форумі відбулися зустрічі з Прем'єр-міністром республіки Польща Ханною Сухоцькою під час яких розглядався стан україно-польських відносин. Важливі економічні проекти внесли на розгляд Л. М. Кравчука, під час зустрічі, відомі бізнесмени із США, Індії, Швеції, Японії, Швейцарії. Л. М. Кравчук відвідав штаб-квартири кількох великих концернів, де було детально обговорено можливості налагодження їх економічного співробітництва з Україною [9].

Безперечно, економічний форум в м. Давосі відкривав великі можливості для нашої держави і про це розуміли делегати з України, на чолі із Л. М. Кравчуком, то ж потрібно було представити її так, щоб зацікавити потенційних інвесторів та створити умови до тісної співпраці.

Досить потужними були вибудовані стосунки, у різних сферах діяльності, у тому числі економічній, між США та Україною – часів президентства Л.М. Кравчука. Під пильним наглядом преси перебували майже усі офіційні контакти. Так, 5 травня 1992 року відбувся перший офіційний робочий візит президента України Леоніда Кравчука до США. Урядові пресслужби повідомляли, що усі заплановані зустрічі проходили на засадах взаємної довіри. З цього приводу цікавим є репортаж із Нью-Йорка кореспондента Радіо Свобода Василя Шулькевича у якому зазначається: «... За ці дні український лідер провів низку переговорів з американським урядом, виступив перед сенаторами, конгресменами, зустрічався з промисловцями, фінансистами, юристами, закликаючи американський бізнес вкладати капітали в Україну. Українська делегація, до складу якої входили міністри, економісти, лідери парламенту і Народного руху, дипломати, посли, українські бізнесмени, на думку оглядачів, досягла, на цих переговорах істотного успіху, змалювавши перед американським діловим і політичним світом образ нової України, яка тепер будується, - мирної, без'ядерної, демократичної, цивілізованої країни з вільноринковою економікою... Варто нагадати, що Президент Буш виділив додатково 110 мільйонів доларів на допомогу сільському господарству України. Укладено 5 угод поміж Сполученими Штатами і Україною, але, як сказав мені головний економічний радник Президента Олександр Ємельянов, ... головне навіть не те, які конкретні матеріальні вигоди отримала Україна внаслідок візиту Президента Кравчука, а те, що у ставленні до України Америка виявила якісно новий підхід, як до рівного партнера, до нової незалежної держави. І це, до речі, неодноразово підкреслювали в інтерв'ю і виступах Президент Кравчук, і міністр закордонних справ Анатолій Зленко та член Президії Верховної Ради Дмитро Павличко...» [10].

США визнали незалежність України ще 26 грудня 1991 року, а дипломатичні відносини між країнами встановили в січні 1992 року. Під час шестиденного візиту Леонід Кравчук зустрівся з губернатором Арканзасу та претендентом на посаду президента США Білом Клінтоном, а також президентом Джорджем Бушем Старшим у Кемп-Девіді. У Вашингтоні політики підписали декларацію, у якій вперше зафіксували формулу «демократичного партнерства». Партнерами США ставали країни, які активно працювали в напрямку демократичного суспільного розвитку, що було актуальним для поставторитарної України [11].

Особливою подією були візити, у січні 1994 р., – коли Білл Клінтон відвідав Київ, та у березні того ж року, – коли Президент України Л.М. Кравчук завітав до США. Так, 4 березня 1994 р. у Східному залі Білого дому відбулася спільна прес-конференція Президента США Вільяма Клінтона і Президента України Леоніда Кравчука. На цій прес-конференції очільник Білого дому прокоментував важливість і значення взаємної співпраці для обох країн. Президент США В. Клінтон зауважив: «... Ми обговорили способи розширення співробітництва між нашими країнами головним питанням на порядку денному є розвиток тісніших економічних зв'язків. Хоча наразі Україна відчуває труднощі перехідного періоду, вона залишається державою з могутнім економічним потенціалом, багатою на природні ресурси та людські таланти. Очевидно, що найсприятливіший шлях до того, щоб повною мірою скористатися з цих ресурсів це ринкові реформи. Саме тому сьогодні мені було приємно почути від Президента Кравчука про його рішуче прагнення просуватися вперед із впровадженням всеохоплюючих ринкових реформ. Із просуванням України цим шляхом Сполучені Штати готові мобілізувати підтримку країн «Великої сімки» та міжнародних фінансових інституцій...» [12].

Слід підкреслити, що США того ж року збільшили двосторонню економічну допомогу до 350 мільйонів доларів, яка була спрямована на впровадження програм приватизації, розвиток малого бізнесу та інші пріоритетні завдання, а початок обговоренню цього пакету було покладено під час економічних переговорів з українською делегацією, яка на чолі з міністром економіки України Романом Шпеком перебувала у Сполучених Штатах. Ці переговори стали продовженням січневої зустрічі Президентів Кравчука і Клінтона у Києві. Українська делегація відвідала США з метою перенести вагу у двосторонніх стосунках з питань ядерного роззброєння на проблеми розвитку економічного співробітництва на засадах рівноправного партнерства. Американська допомога була зосереджена на чотирьох напрямках:

1) Підтримка переходу до ринкової економіки. Де передбачалось, що Сполучені Штати допомагатимуть розвивати приватний сектор української економіки і розширювати можливості для торгівлі та капіталовкладень. Для інвестування приватного підприємництва, підтримки земельної реформи, приватної власності, зміцнення партнерських зв'язків у сільському господарстві, допомоги у створенні спільного Комітету з питань конверсії оборонної промисловості, підтримки охорони здоров'я, здійснення структурної перебудови в економіці, розвитку банківської справи, енергетики, сільського господарства, а також для захисту навколишнього середовища.

2) Підтримка здатності України здійснювати соціальний захист. У рамках цього напрямку, надавалась безкоштовна гуманітарна допомога у вигляді постачання медичних препаратів, ліків, безкоштовного надання продуктів харчування. Підтримка заходів українського уряду, що спрямовані на соціальний захист її населення, для цього створювалась спільна Комісія з питань гуманітарної допомоги.

3) Підтримка переходу до демократичного способу врядування. Було зазначено, поступ України на шляху до демократії забезпечуватиметься за допомогою програм обміну, за якими у США щороку мали проходити стажування понад 1000 українських громадян; програм зміцнення правового суспільства, що допомагатимуть у додержанні законів, посиленні правових інституцій та громадських організацій; а також шляхом надання допомоги органам місцевого самоврядування, сприяння розвитку незалежних і фінансово життєздатних засобів масової інформації та запровадження програм стажування їхніх працівників.

4) Підтримка переходу до нової системи безпеки. Розширювалась допомога з метою сприяти надійному і безпечному демонтажу ядерної зброї, скороченню неядерної зброї, непоширенню ядерної зброї, конверсії оборонної промисловості, активізації контактів між військовими обох країн і заснування спільного науково-технічного центру.

Варто зазначити, що березневий візит Л.М. Кравчука до США був вагомим, як з політичної, так і з економічної точки зору, про що, під час виступу перед пресою, наголосив сам Леонід Макарович: «... Щойно ми підписали кілька важливих двосторонніх документів, які закладають юридичні підвалини співробітництва в галузі економіки, торгівлі та в інших галузях. Те, що кілька хвилин тому відбулося перед вашими очима без перебільшення можна назвати історичним моментом у розвитку стосунків наших двох держав. Сьогодні ми фактично перегорнули сторінку ще не такої довгої історії наших двосторонніх стосунків, які, здавалося, навіки пов'язали нас із колосальними і складними проблемами ядерної зброї, успадкованої від колишнього Радянського Союзу... Новий баланс сил на політичній карті світу чітко вказує на необхідність створення глобальної системи безпеки, що засновувалася б на цілком нових принципах. Відштовхуючись від цієї основоположної ідеї, ми вважаємо, що взаємини Сполучених Штатів і

України мають розвиватися як стосунки двох дружніх держав, що мають більше спільних інтересів, аніж розбіжностей у поглядах...» [12].

Візит Президента України до США навесні 1994 р. дав зрозуміти Л.М. Кравчуку, що незважаючи на політичні баталії президентської кампанії, яка розгорнулася в Україні, та економічної кризи в якій перебувала наша держава, підтримка з боку США залишиться незмінною. Так, Л.М. Кравчук підкреслив, що: «... американська сторона розуміє наші проблеми, і що вона стурбована серйозністю економічного становища України. Ми побачили, що Адміністрація не лише вітає заходи українського уряду з подолання економічної кризи, але також висловлює готовність надати Україні необхідну допомогу в основних аспектах економічних перетворень... Сьогодні ми підписали пакет економічних угод і домовленостей, які, сподіваюся, допоможуть Україні значно полегшити й прискорити просування до ринкової системи, послабити напругу в економічному становищі та у повсякденному житті людей. Ми впевнені, що Америка стала для нас справжнім другом у дуже слушну хвилину... Стосунки, які тепер розвиваються між Сполученими Штатами і Україною, і те розуміння, яке продемонстрував Президент Клінтон і уряд Сполучених Штатів, показує, що вони беруть до уваги саме перспективу, не сьогоднішнє бачення, а бачення прийдешнього. З цієї точки зору Україна може відіграти значну стабілізуючу роль у майбутньому – це поперше. По-друге, Україна може з допомогою швидких економічних і політичних реформ запровадити такі принципи співіснування, які відповідають дуже високим міжнародним нормам... Найбільш важливою є економічна ситуація. Якщо Україна сама і з допомогою Сполучених Штатів та інших держав впорається з цією економічною кризою, вона буде готова використати свій економічний потенціал і матиме змогу виконати свою роль у Європі...» [12].

Слід констатувати, що результатом обох візитів лідерів США та України стало підписання ряду важливих документів, у тому числі і економічного характеру, це зокрема: Спільні Заяви «Про розвиток дружніх стосунків і співробітництва між Україною і США» та «Про співробітництво в економічній і торгівельній галузях»; Коментар до пакету американської допомоги; Коментар до двосторонньої Угоди про інвестиції; Коментар до двосторонньої Угоди про оподаткування; Коментар до домовленості про охорону культурної спадщини; Коментар щодо спільних принципів у галузі безпеки ядерних реакторів; Коментар до Угоди про співробітництво у галузі науки і техніки; Коментар до співробітництва в економічній галузі між Україною і США; Послання Президента США до Конгресу Сполучених Штатів Америки; Офіційне розпорядження Президента Сполучених Штатів Америки про поширення на Україну пільгового статусу Загальної Системи Преференцій [10].

У рамках спільної заяви про розвиток дружніх стосунків і співробітництва між Україною і США під час зустрічі 4 березня 1994 року Президент Сполучених Штатів Америки Вільям Дж. Клінтон та Президент України Л.М. Кравчук домовилися відкрити нову добу у стосунках між народами двох країн. На основі партнерства, взаємної довіри та поваги, визнання принципів демократії, гарантування прав людини, верховенства закону та загальних принципів непоширення зброї масового знищення сторони погоджуються поглиблювати відносини між двома країнами з метою забезпечення взаємних інтересів у розвитку вільної торгівлі, капіталовкладень та економічній співпраці.

В економічному й торгівельному співробітництві керівники обох держав погодилися з тим, що поглиблення двосторонніх економічних зв'язків та розширення торгівлі можуть стати надійним засобом зміцнення американо-українських відносин шляхом розвитку вільного ринку, забезпечення економічного зростання і створення робочих місць в обох країнах. Було відзначено важливість двосторонньої Угоди про торгівельні зв'язки, що набула чинності від 22 червня 1992 року, і заявили про свій намір неухильно дотримуватися її положень. З метою розширення торгівельних зв'язків Сполучені Штати Америки й Україна погодилися створити двосторонню Комісію з питань торгівлі та капіталовкладень, керівництво якою з боку США покладалося на Міністерство торгівлі, а з боку України на Міністерство зовнішніх економічних зв'язків. Комісія мала розробляти плани заходів, спрямованих на розвиток торгівлі і капіталовкладень, перше засідання Комісії мало відбутися на початку 1994 року. Міністерство торгівлі планувало організувати поїздку в Україну спеціальної групи сприяння торгівлі, до якої мали увійти представники американських компаній.

Передбачалося, що обидві країни працюватимуть над усуненням перешкод для проникнення торговельного та інвестиційного капіталу на власні ринки. Так як, Сполучені Штати розуміли значення і важливість доступу до нових ринків для країни, економіка якої перебуває на перехідному етапі, у зв'язку з цим США поширювали на Україну пільговий статус Загальної Системи Преференцій США. Це надавало Україні вільний доступ на ринки США із понад 4400 видами своєї продукції. Передбачалося, що протягом 1994 року технічні експерти США відвідають Київ, щоб надати українським експортерам та офіційним особам детальну інформацію про функціонування програми ЗСП.

Прагнучи до розширення обсягів торгівлі, обидві сторони у своїх зусиллях мали керуватися засадами Генеральної Угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ). Сполучені Штати підтримували прагнення України

до приєднання до цієї угоди і погоджувалися надати їй технічну допомогу з метою запровадження в Україні режиму торгівлі, який відповідав би вимогам ГАТТ.

У зв'язку з тим, що приватні інвестиції США в Україні можуть зробити значний внесок при переході до ринкової економіки шляхом надання капіталів, створення робочих місць, поліпшення якості товарів, забезпечення ефективності виробництва і використання адміністративного й технологічного досвіду, а відтак сторони підписали Угоду про уникнення подвійного оподаткування та двосторонню Угоду про інвестиції, які надають достатній захист капіталовкладенням і є важливим кроком для заохочення припливу приватного капіталу. Ці угоди мали супроводжуватися відповідними змінами в адміністративному, податковому законодавстві та в інших нормативних актах, спрямованими на покращення загального клімату для інвестицій і надання необхідних гарантій та стабільності, до яких прагнуть інвестори. Корпорація приватних капіталовкладень США за кордоном (ОРЮ) погодилась організувати конференцію з питань інвестицій в Україні, яка проходила у м. Чикаго в липні 1994 року.

Угоди про інвестиції мали сприяти веденню стабільної, ринково орієнтованої політики щодо іноземних капіталовкладень, а саме: уникнення дискримінації іноземних капіталів; забезпечення вільного переміщення капіталу й прибутків за інвестиціями; можливість експропріації капіталів лише згідно з міжнародними правовими нормами та з обов'язковим наданням негайної, адекватної та дійсної компенсації; встановлення справедливої процедури вирішення суперечок між інвесторами та урядовими закладами, із можливістю, в разі необхідності, звернутися до міжнародного арбітражу; захист від обмежень у підприємницькій діяльності, наприклад, від примусової купівлі продукції місцевого виробництва або місцевих послуг, або ж вимог до експортування місцевої продукції.

Ця Угода була частиною ширшого плану заходів, здійснюваних Сполученими Штатами Америки з метою розширення економічних стосунків з Україною, сприяючи утворенню умов, необхідних для залучення американських приватних інвестицій, розвитку приватного сектора [10].

Слід зауважити, що економічні ініціативи Л.М. Кравчука висвітлювались на шпальтах вітчизняних періодичних видань під час президентських перегонів. Так, основні положення економічної програми «достаток» кандидата в президенти України Л. М. Кравчука 20 листопада 1991 року опублікувала газета «Молода гвардія». У цій програмі майбутній перший Президент незалежної України Л.М. Кравчук ставив перед собою наступні завдання:

1. Переорієнтація економіки на задоволення потреб людини, де передбачалося: роздержавлення та приватизація державної власності; демонополізація економіки; демілітаризація економіки і здійснення конверсії; державна економічна підтримка тільки соціально значимих галузей, що безпосередньо працювали на людину, всі інші дотації припинялися; спрощення системи оподаткування та зниження рівня податків; зняти всіх адміністративних обмежень доходів населення; перехід на вільні ціни світового ринку, але в період стабілізації економіки ціни на товари повсякденного попиту мають жорстко регламентуватися державою і утримуватися на низькому рівні; прийняти закони, що надійно охороняють право людини на будь-яку форму власності та економічної діяльності.

2. Соціальні гарантії та захист людини. Передбачалося: створити гідні умови для продуктивної праці, особливо для жінок; вести гарантований мінімум заробітної плати; гарантувати мінімальний прожитковий рівень незабезпеченим верствам населення; підвищити пенсійне забезпечення не менш як до мінімального прожиткового рівня; ввести в дію ефективний механізм індексації доходів населення; перейти на систему соціального страхування; створити нову систему працевлаштування та перепідготовки кадрів; ввести в дію програму економічної підтримки молодих сімей; поліпшити охорону здоров'я матерів та дітей; гарантувати економічну допомогу людям, що постраждали від Чорнобильської аварії.

3. Відродження і розквіт українського села. Передбачалося що: земля безплатно передається тим, хто її обробляє у довічне користування з правом наслідування; поступово вводиться купівля-продаж землі при обмеженні граничних розмірів земельних угідь які може придбати в приватну власність одна особа або сім'я та право їх перепродажу на протязі 10 років; держава економічними методами контролює ефективність використання землі; відкрити іпотечні банки та ввести заставну систему на земельну власність; створюється й реалізується державна програма підтримки фермерських, орендних та кооперативних господарств; сприяння повернення до Землі жителів міст та звільнених військовослужбовців; соціальна й економічна підтримка села, розвиток його інфраструктури; встановити для працівників сільського господарства податкові та інші пільги.

4. Формування національної грошової та фінансово-кредитної системи на основі власних грошей. Згідно цього завдання передбачалося: введення власних грошей; забезпечення внутрішньої, а через 3-5 років, зовнішньої конвертованості національної грошової одиниці; захищаються всі попередні грошові заощадження людей; реалізується програма зупинення інфляції та здійснюється фінансова стабілізація; змінюється принцип формування державного бюджету України, згідно якого впроваджується двоканальне формування бюджету: а) державний бюджет України; б) місцевий бюджет; скасовуються

всі податки колишнього союзного уряду, а також всі позабюджетні фонди, окрім фонди Чорнобиля; скорочується дефіцит державного бюджету України; здійснюється поступовий перехід на готівкові розрахунки та кредитні гроші; забезпечується вільний міжнародний обіг української валюти.

5. Формування ринкового середовища та підтримка підприємництва. Це завдання передбачало: розвиток ринкової інфраструктури на світовому рівні; підприємець – основа і “двигун” всіх секторів економіки, включаючи державний; перевести державний сектор на засади комерційного розрахунку; зняти всі адміністративні обмеження діяльності державних підприємств, як на внутрішньому так і на зовнішньому рівнях; звести до необхідного мінімуму державне замовлення; відмовитися від державного планування; створити державним підприємством рівні з іншими формами підприємств умови діяльності; ввести режим підготовки приватного підприємництва та підприємців на державному рівні; створити рівні умови господарювання українським та іноземним підприємцям; раціональне залучення й використання іноземного капіталу; захист іноземних інвестицій; розвиток системи підготовки національних кадрів для ринкової економіки.

6. Державне регулювання економіки. Передбачалося: перейти від прямого державного управління економікою до її регулювання; поступово вводити ринкові регулятори і замінити ними державні; спростити і зробити доступнішими державні структури економічного управління, побудувати їх не за галузевим, а за функціонально-цільовим принципом; сформувати нову ринкову, за змістом, систему економічних функцій держави, передавши більшість економічних прав безпосередньо виробнику; розвивати територіальне економічне самоврядування; проводити соціально-орієнтовану структуру та інвестиційну політику; підтримувати й розвивати українську науку, стимулювати впровадження її результатів у виробництво; при розподілі фінансових ресурсів змінити пріоритети на користь духовної сфери, культури, створення ефективної системи освіти.

7. Зовнішньоекономічні зв'язки. У напрямку цього завдання передбачалося: розбудувати економіку відкритого типу, інтегровану в європейській та світовій економічній простір; всі економічні відносини з іншими країнами та колишніми союзними республіками будуються виключно на основі дво-, та багатосторонніх договорів; національним виробникам створюються вигідні економічні умови для нарощування виробництва конкурентоздатної продукції та самостійної торгівлі нею; усунути законодавчі обмеження, що заважають підприємствам ефективно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність [13].

Слід зазначити, що ця програма була програмою економічного та соціального розвитку, позаяк її завдання торкалися фактично усіх сфер життєдіяльності українського суспільства.

Висновки. Отже, дослідження економічних ініціатив першого Президента незалежної України через призму вивчення періодичних видань 1991-1994 рр. дає підстави стверджувати, що Леонід Макарів досить чітко розумів яким має бути економічний курс молодої незалежної держави – соціально-орієнтованої ринкової економіки, яка проголошує різноманітність і рівність усіх форм власності, включаючи, приватну власність на засоби виробництва, закріплює права держави на проведення своєї власної економічної політики, створення власної бюджетної, податкової і банківської системи, грошової одиниці, ринку робочої сили, цінних паперів, а також сприяння зарубіжним інвесторам, зокрема, іноземні суб'єкти підприємництва повинні мати рівні права з вітчизняними підприємцями, включаючи права власності, реінвестиції і репатріації відповідної частки прибутку при пільговому оподаткуванні. Поряд із постійною готовністю розвивати різноманітні зв'язки із західними партнерами пріоритетними і життєво важливими для Л.М. Кравчука залишалися всі форми й напрямки економічного співробітництва з суверенними республіками.

Слід зазначити, що окреслена проблематика залишається відкритою, позаяк дослідження ініціатив першого Президента незалежної України, дасть можливість прослідкувати особливості становлення та розвитку інституту президентства, а також його вплив на державотворчі процеси, у тому числі – економічні.

Список використаних джерел:

1. Бібік А. М. Політико-правові аспекти повноважень президента України в фінансовій та економічній сферах. *Інститут Президента України в системі державної влади України: матеріали наукової конференції*. Київ: Видавничополіграфічний центр «Київський університет», 2014. С. 266-269. URL: https://knu.ua/pdfs/konfer/Konfer_tezu.pdf (дата звернення: 23.10.2023 р.).
2. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v> (дата звернення: 24.10.2023 р.).
3. Зелінська М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 68-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2010_1_9 (дата звернення: 21.10.2023 р.).
4. Войчук А. Ю. Заснування та становлення інституту президента в Україні. *European Political and Law Discourse*. Т. 6. Вип. 3. 2019. С. 54-60. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2019/2019-6-3/09.pdf> (дата звернення: 21.10.2023 р.).

5. Кармазіна М. Інститут президентства: походження та сутність феномена. *Політичний менеджмент*. 2004. № 3. С. 36-50. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11626/05-Karmazina.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.10.2023 р.).
6. Власенко В. В., Луценко В. Р. Еволюція інституту президентства та його трансформація в сучасній Україні. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал» Запорізького національного університету*, 2023. № 2. С. 68-72. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/13>.
7. Вимога дня – ефективне економічне співробітництво Л. Кравчук виступив на Всесвітньому економічному форумі в Швейцарії. *Голос України*, 5 лютого 1991 р. № 24.
8. Зустрічі Л. М. Кравчука з керівниками Швейцарської Конфедерації. *Голос України*, 6 лютого 1991 р. № 26.
9. На форумі в Давосі. *Голос України*, 5 лютого 1991 р. № 24.
10. Фонд Президентів України (Кравчук Л. М.) Матеріали міжнародних відносин. Інформаційна служба Президента (1992 р., 1994 р.). Радіо «Свобода», 12 травня 1992 року.
11. Україна та США підписали декларацію. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_ukrayina-ta-ssa-pidpisali-deklaraciyu/1029892 (дата звернення: 20.10.2023 р.).
12. Фонд Президентів України (Кравчук Л. М.). Іноземні ЗМІ (1992-1994 р.р.). Інформаційна служба Президента України. Спільна прес-конференція Президента США Вільяма Клінтона і Президента України Леоніда Кравчука, 4 березня 1994 року.
13. Основні положення економічної програми «достаток» кандидата в президенти України Л. М. Кравчука. *Молода гвардія* (спецвипуск), 20 листопада 1991 рік.

References

1. Bibik A. M. Polityko-pravovi aspekty povnovazhen prezydenta Ukrainy v finansovii ta ekonomichnii sferakh [Political and legal aspects of the powers of the President of Ukraine in the financial and economic spheres]. Instytut Prezydenta Ukrainy v systemi derzhavnoi vlady Ukrainy: materialy naukovoi konferentsii. Kyiv: Vydavnychopolihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 2014. S. 266-269. URL: https://knu.ua/pdfs/konfer/Konfer_tezy.pdf.
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v>.
3. Zelinska M. (2010). Etapy transformatsii instytutu prezydentstva v Ukraini [Stages of transformation of the institution of the presidency in Ukraine]. *Politychnyi menedzhment*, 1. 68-75.
4. Voichuk A. Iu. (2019). Zasnuvannia ta stanovlennia instytutu prezydenta v Ukraini [Foundation and formation of the presidential institute in Ukraine]. *European Political and Law Discourse*. Т. 6. Вип. 3. 54-60.
5. Karmazina M. (2004). Instytut prezydentstva: pokhodzhennia ta sutnist fenomena [The institution of the presidency: the origin and essence of the phenomenon]. *Politychnyi menedzhment*, 3. 36-50. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11626/05-Karmazina.pdf?sequence=1>.
6. Vlasenko V. V., Lutsenko V. R. (2023). Evoliutsiia instytutu prezydentstva ta yoho transformatsiia v suchasni Ukraini [Evolution of the institution of the presidency and its transformation in modern Ukraine]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal» Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 2. 68-72. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/13>.
7. Vymoha dnia – efektyvne ekonomichne spivrobitnytstvo L. Kravchuk vystupyv na Vsesvitnomu ekonomichnomu Forumi v Shveitsarii [The requirement of the day is effective economic cooperation L. Kravchuk spoke at the World Economic Forum in Switzerland]. *Holos Ukrainy*, 5 liutoho 1991 r. № 24.
8. Zustrichi L. M. Kravchuka z kerivnykamy Shveitsarskoi Konfederatsii [Kravchuk with the leaders of the Swiss Confederation]. *Holos Ukrainy*, 6 liutoho 1991 r. № 26.
9. Na forumi v Davosi [At the forum in Davos]. *Holos Ukrainy*, 5 liutoho 1991 r. № 24.
10. Fond Prezydentiv Ukrainy (Kravchuk L. M.) Materialy mizhnarodnykh vidnosyn. Informatsiina sluzhba Prezydenta (1992 r., 1994 r.) [Fund of the Presidents of Ukraine (L. M. Kravchuk) Materials of international relations. Information Service of the President (1992, 1994)]. Radio «Svoboda», 12 travnia 1992 roku.
11. Ukraina ta SShA pidpysaly deklaratsiiu [Ukraine and the USA signed the declaration] URL: https://gazeta.ua/articles/history/_ukrayina-ta-ssa-pidpisali-deklaraciyu/1029892.
12. Fond Prezydentiv Ukrainy (Kravchuk L. M.). Inozemni ZMI (1992-1994 r.r.). Informatsiina sluzhba Prezydenta Ukrainy. Spilna pres-konferentsiia Prezydenta SShA Viliama Klintonona i Prezydenta Ukrainy Leonida Kravchuka [Fund of the Presidents of Ukraine (L.M. Kravchuk). Foreign mass media (1992-1994). Information service of the President of Ukraine. Joint press conference of US President William Clinton and Ukrainian President Leonid Kravchuk], 4 bereznia 1994 roku.
13. Osnovni polozhennia ekonomichnoi prohramy «достаток» kandydata v prezydenty Ukrainy L. M. Kravchuka. Moloda hvardiia (spetsvypusk) [The main provisions of the «prosperity» economic program of the candidate for the presidency of Ukraine L.M. Kravchuk], 20 lystopada 1991 rik.

ДАНІ ПРО АВТОРА**Костик Євгеній Петрович,**

кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник Фонду Президентів України,
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: klio79@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1613-2422>

DATE ABOUT THE AUTHOR**Kostyk Yevhenii,**

Ph.D. (History), Associate Professor, Senior Research Scientist of the Fond of the Presidents of Ukraine,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: klio79@i.ua